

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI**

XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

**2024-6/2
Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2024

MUNDARIJA

ИҚТИСОДИЁТ ФАҲЛАРИ

Aliyeva J.A., Berdikulova M.R. Un va don korxonalarining ishlab chiqarish mexanizmni klaster tizimi asosida shakllantirish va rivojlantirish	6
Aminov F.B. O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot shakllanishi shart-sharoitlari	8
Axmedova D.K. Tijorat banklari raqamli chakana kreditlash amaliyotininig ilg'or xorijiy tajribasi	13
Aydaniyazova B.A. Qishloq xo'jaligida tarmoq tuzilmasini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari	19
Bo'ronov I.S. Buxgalteriya sohasida suniy intellektning joriy etilishi istibollari	24
Ergasheva N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmatlari sifatini "AMUI" modeli usulida baholash xususiyatlari	26
Ibragimova N. Mamlakatimizda turizm salohiyatini oshrish yo'nalishlari	31
Jurayev N.J. Oilaviy korxona – oilaviy tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy shakli, uning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	35
Kaxorova A.N. Iqtisodiy o'sish	39
Kurbanova F.T. Oliy ta'lim muassasalari faoliyatida barqarorlikni ta'minlash uchun rejalashtirish vositalari	41
Mamajonova G.T. Xususiy tadbirkorlik faoliyati va aholi bandligi muammolari	44
Mardonova Z., Inatullayev B. O'zbekistonda turizm va bandlik	48
Mirzanov B.J. Qoraqalpog'iston Respublikasida aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulotga tarmoqlar ta'sirini prognoz qilish	50
Muxamedova Sh.A., Muminova D.D. Kimyo sanoati korxonalari mahsulotlarini narxlashtirish bo'yicha marketing tadqiqotlari	54
Nabiyev G'.N. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tashkil etishning bugungi kundagi holati tahlili	57
Nazarova G.U. Fermer xo'jaliklarida mehnat resurslarni boshqarish mexanizmini takomillashtirish	59
Nizamova Sh.I. Oliy ta'lim muassasalarini boshqarishda inson resurslaridan foydalanish samarasi	62
Norqobilov N. Mintaqalar investitsion muhitiga ta'sir etuvchi omillarni baholash	65
Nurmetova M.J. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	68
Oramov J.O. Raqamlashtirishning kichik va o'rta korxonalarning moliyaviy barqarorligiga ta'siri	71
Qo'chqorov G'.F. Ta'limdagi innovatsiyalar va inson kapitalini shakllantirish: istiqbollari va muammolar	75
Qurbonova M.A. Umumiy ovqatlanish korxonalaridagi innovatsiyalar imtiyozlar va to'siqlar	78
Rahimboyev M.I. Qoraqalpog'iston Respublikasi mehnat bozorining nazariy makroiqtisodiy modellarini qurishning uslubiy yondashuvlari	81
Ruziyeva M.T. Hududlarda turizmni rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	86
Sanaeva L.Sh., Safarov K.S. Jizzax viloyatida ekoturizm: resurslari, rivojlanish darajasi va istiqbollari	90
Saparova M.A. Yashil iqtisodiyotda yashil chakana savdoni rivojlantirishning nazariy asoslari	93
Saydullayev A.J. Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapital bilan savdo ochiqligi, hajmi o'rtasidagi munosabatni ekonometrik modellar bilan tahlil qilish	96
Sharopov D.R. Soliq tizimini takomillashtirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va ulardan O'zbekistonda foydalanish	103
To'rayeva N. Ishlab chiqarish klasterlarini samarali boshqarishni tashkil etish	107
Turgunbayeva D. Statistics of migration processes in Uzbekistan	110
Usmonov S.O. Meva-sabzavotchilik tarmog'ida samarali faoliyat ko'rsatish va eksportni bugungi kunda rivojlantirish masalalari	113
Usmonov U.K. Yangi O'zbekistonda aholi salomatligini mustahkamlash yo'lidagi islohotlar	116
Xamidxonov Q.Sh. O'zbekistonda islom moliyasi	117

1,9% ga kamayadi va ishsizlik darajasi mos ravishda 7% gacha o'sish uchun 1,0% va 1,2% ga kamayadi. Demak, bu holatda, ish haqini kamaytirish uchun rag'bat ham kamroq bo'ladi.

Xulosa va ta'kliflar. Bizning fikrimizch, raqobatbardosh mehnat bozorida muvozanatli ish haqi ish bilan ta'minlanganlikning ma'lum bir foizga kamayishi ishchi kuchi taklifining elastiklik ko'rsatkichiga bo'lingan miqdorga kamayadi. Xususan, ishchi kuchi taklifining egiluvchanligi 0,2 va bandlik darajasi 3% ga kamaygan deb faraz qilsak, muvozanatli ish haqi 15% ga kamayadi va xarajatlarning 15% ga qisqarishiga olib keladi. Shuning uchun, agar mehnat bozori Valratsian bo'lsa, unda korxonalar ish haqi va narxlarni pasaytirish uchun ko'proq rag'batlarga ega bo'lar edi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, agar korxona ba'zi xodimlarni ishdan bo'shatgan bo'lsa, boshqalarning nafaqalari o'zgarishsiz qoladi va shuning uchun ish haqini oshirish maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Bunday holatlarda korxona rahbariyati korxonalarda mehnat taqsimotini amalga oshirishdan ko'ra, xodimlar uchun katta xavfga qaramasdan, korxona xodimlarni qisqartirishni yaxshiroq yechim deb hisoblashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Богиня Д. П., Гршинова О. А. Основы экономии пращ: Навчальный поабник / Д. П. Богиня, О. А. Гришкова. - 3-те вид., стер. - К.: Знання-Прес, 2002. - 313 с.
2. Шевченко Л.И. Рынок труда: анализ экономических концепций // Экономика Украины. - 2006 - №4. - С. 18.
3. Петрова И. Л. Сегментация рынка труда: теория и практика регулирования. - К.: Аванпост, 2007. - 240 с.
4. Купалова Г.И. Социально-экономическая сущность формы и функции рынка рабочей силы // Занятость и рынок труда. - 2006. - № 2. - С. 12-19.
5. Экономическая теория / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. - М.: ИНФРА-М, 2003. - 714 с.
6. Lawrence Summers, Relative Wages, Efficiency Wages, and Keynesian Unemployment, *American Economic Review*, 1988, vol. 78, issue 2, 383-88. https://econpapers.repec.org/article/aeaarec/v_ay_3ai_3a2_3ap_3a383-88.htm
7. Сарсенбаев, Б., Оспанова, Ф., Утамбетов, Р., & Джуманиязова, Н. (2023). Пути развития инвестиционной привлекательности в регионах. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(2), 42-46.

UO'K: 334.75

HUDUDLARDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-IQTISODIY AHAMIYATI

M.T. Ruziyeva, tayanch doktorant, O'zR VM huzuridagi Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti, Toshkent

Annotatsiya. Ushbu maqola turizm sanoatining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri natijasida O'zbekiston mintaqalarining rivojlanishi bilan bog'liq dolzarb muammoga bag'ishlangan. Ijtimoiy-iqtisodiy soha uchun hududlarda turizm sanoati rivojlantirish, shuningdek trendlar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri aloqalar ko'rib chiqilgan. Turizm industriyasini rivojlantirishda mintaqalarning umumiy iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlari tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: turizm sanoati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, mintaq,iqtisodiy faoliyat, mintaqaviy iqtisodiyot.

Аннотация. Данная статья посвящена актуальной проблеме, связанной с развитием регионов Узбекистана в результате социально-экономического воздействия туристической отрасли. Для социально-экономической сферы рассмотрены прямые связи развития туристической отрасли в регионах, а также тенденции. Представлен анализ общих экономических и социальных показателей регионов по развитию туристической отрасли.

Ключевые слова: туристическая отрасль, социально-экономическое развитие, регион, экономическая деятельность, региональная экономика.

Abstract. This article is devoted to the current problem related to the development of the regions of Uzbekistan as a result of the socio-economic impact of the tourism industry. For the socio-economic sphere, direct connections between the development of the tourism industry in the regions, as well as trends, were considered. The analysis of the general economic and social indicators of the regions in the development of the tourism industry is presented.

Key words: tourism industry, socio-economic development, region, economic activity, regional economy.

Kirish. Bugungi raqamli zamonda turizm sanoati O'zbekiston mintaqalarining ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. So'nggi paytlarda turizm mamlakatimizda daromad keltiruvchi va jadal rivojlanayotgan ijtimoiy- iqtisodiy sohaga tegishli bo'lgan biznes turi sifatida e'tirof etilmoqda.

Turizm industriyasi odatda iqtisodiy faoliyat sohasi sifatida tushuniladi, u kichik ahamiyatga ega bo'lmagan va turistik mahsulotlar, tovarlar, xizmatlar ishlab chiqarish, shu jumladan ularni sotish bilan shug'ullanadigan turli tarmoqlarning o'zaro ta'siri tizimini ifodalaydi. Shunday qilib, turistik mahsulot turistlarning ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan, turizm maqsadlariga javob beradigan va sotuvga qo'yiladigan, shuningdek turistlarga taqdim etiladigan moddiy va nomoddiy obyektlarni o'z ichiga olgan xizmatlar, mahsulotlar majmuini ifodalaydi [5].

Shuni ta'kidlash kerakki, turizm industriyasi iqtisodiyotning transport, qurilish, aloqa, qishloq xo'jaligi va boshqa tarmoqlar kabi yetakchi tarmoqlari faoliyatiga ham ta'sir qiladi, bu Buxoro viloyati mintaqalarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishga imkon beradi.

Mavzuning dolzarbligi va hozirgi holati. Turizm faoliyatidagi iqtisodiy samaradorlik ishlab chiqarish resurslaridan vaqt bo'yicha foydalanish darajasini tavsiflaydi. Bunda samaradorlik mintaqadagi turizm xizmatlari darajasi, mamlakatda turizmni tashkil etish darajasi va sayyohlik kompaniyalari faoliyati bilan belgilanadi.

Turizmning iqtisodiy samaradorligi quyidagi ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

1. Mintaqada xarajatlar va daromadlarni to'g'ri taqsimlash: turizm faoliyati o'ziga aholining turli qatlamlarini jalb qiladi, shuning uchun daromadlar mahalliy aholi o'rtasida teng taqsimlanadi;

2. Turizm faoliyatini olib borish daromad keltiruvchi tarmoqlar (mehmonxonalar, transport infratuzilmasi, axborot va ekskursiya xizmatlari) rivojlanishini rag'batlantiradi;

3. Turizm hududlarga mablag'larni jalb qilishga yordam beradi, buning natijasida viloyat iqtisodiyoti diversifikatsiya qilinadi, olingan mablag'lar turizm sohasi va mahsulotlariga kiritiladi. Turizm faoliyati turli sohalarining rivojlanishiga yordam beradi;

4. Turizmning rivojlanishi mahalliy infratuzilmaning (ommaviy axborot vositalari, kommunal va transport) modernizatsiyasi va paydo bo'lishini rag'batlantiradi [6,7,8].

Tajriba qismi. Zamonaviy raqamli davrda turizm industriyasi v ichki viloyat bozorida o'z mavqeini sezilarli darajada mustahkamlamoqda. Bu, birinchi navbatda, Buxoro viloyati mintaqalarining rivojlanishida aks etadi va shu bilan butun mamlakat iqtisodiyotining tuzilishiga ham ta'sir qiladi.

Turizmning ijtimoiy samaradorligi aniqlangan aholi turmush sifati va turizm va rekreatsiya sohasining faoliyati aholi uchun yuqori sifatli turmush darajasini ta'minlash uchun uni yaratish maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi.

Buxoro viloyati hududlarida turizmni rivojlantirishning ijtimoiy ta'siri, birinchi navbatda, turizm sohasida qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, mahalliy aholi bandligini oshirish, shuningdek, iqtisodiy zaif hududlarni rivojlantirishni rag'batlantirishda namoyon bo'ladi. Hududlarda turistik komplekslarni rivojlantirish, turistlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish hududiy byudjetga daromad keltirishning qo'shimcha manbai hisoblanadi.

Turistik oqimlar doimiy ravishda ishlab chiqarilishi kerak bo'lgan ma'lum mahsulotlar va xizmatlar to'plamiga talabni keltirib chiqaradi, shuning uchun turizm iste'mol tovarlari ishlab chiqaradigan hududiy tarmoqlarning rivojlanishini rag'batlantiradi [9,10,11]. Bu soliq tushumlarini to'ldirish va mahalliy aholining turmush darajasini oshirish imkonini beradi. Masalan, turistlar oqimining ko'payishi esdalik sovg'alari va hunarmandchilik buyumlariga talabning sezilarli darajada oshishiga olib keladi, ularning sotilishi turistik mintaqaning qo'shimcha reklamasi bilan ham bog'liq [12,13].

Quyida 1-jadvalda Buxoro viloyatida 2019-2023 yillar oralig'ida tashrif buyurgan turistlar soni, turistlar tashrifi bo'yicha tushum (xizmatlar eksporti) hajmi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Keltirilgan jadval ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak 2019-2023 yillar oralig'ida Buxoro viloyatida tashrif buyurgan turistlar soni 3 640 918 249 nafardan, 4 877 764 nafar turistga oshganini, shuningdek turistlar tashrifi bo'yicha tushum (xizmatlar eksporti) hajmi xorijiy turistlar bo'yicha

mlrd. so'm 136,1 mlrd. so'mdan 339,1 mlrd. so'mga, mahalliy sayyohlar bo'yicha 66,161 mlrd. so'mdan 628 mlrd. so'mga oshgani ko'rishimiz mumkin.

1-jadval.

Buxoro viloyatida tashrif buyurgan turistlar soni, turistlar tashrifi bo'yicha tushum (xizmatlar eksporti) hajmi (2019-2023 yillar)

Ko'rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Tashrif buyurgan turistlar soni, jumladan:	3 640 918	249 927	2 265 389	3 513 794	4 877 764
Xorijiy turistlar jami soni, jumladan:	603 084	13 325	48 924	552 652	1 387 830
Mahalliy turistlar jami soni	3 037 834	236 602	2 216 465	2 961 142	3 489 964
Xorijiy turistlar bo'yicha tushum (xizmatlar eksporti) hajmi, mlrd. so'm	136,1	5,3	11,4	138,2	339,1
Mahalliy sayyohlar bo'yicha tushum, mlrd. so'm	66,161	30	399	533	628

Manba: Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi Buxoro viloyat hududiy boshqarmasi hisoboti.

Turizm sanoati mahalliy aholi bandligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Turizm sohasida ham malakasiz, ham malakali ishchi kuchidan foydalaniladi. Bugungi kunda turizm sohasida ko'plab mutaxassislar yetishib chiqmoqda, bu esa turizm xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Turizm sohasida yangi ish o'rinlari iqtisodiyotning boshqa rivojlanayotgan tarmoqlaridan farqli o'laroq, geografik makonda ancha keng tarqalgan[14].

2-jadval.

Buxoro viloyati hududlari bo'yicha iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar soni (2023-yil dekabr holatiga ko'ra)

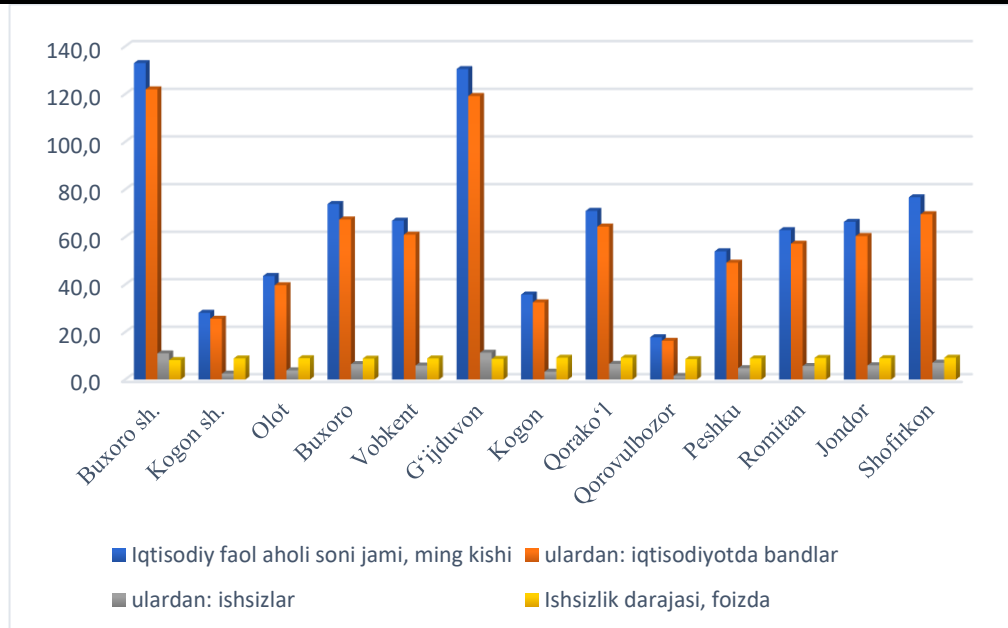
	Iqtisodiy faol aholi soni jami, ming kishi	ulardan:		Ishsizlik darajasi, foizda
		iqtisodiyotda bandlar	ishsizlar	
Buxoro viloyati	860,6	784,5	76,1	8,8
Buxoro sh.	133,0	122,0	11,0	8,2
Kogon sh.	28,1	25,6	2,5	8,9
Olot t.	43,6	39,7	3,9	9,0
Buxoro t.	73,9	67,4	6,5	8,8
Vobkent t.	66,9	61,0	5,9	8,9
G'ijduvon t.	130,5	119,2	11,3	8,7
Kogon t.	35,8	32,5	3,3	9,2
Qorako'l t.	71,0	64,4	6,6	9,2
Qorovulbozor	17,8	16,3	1,5	8,6
Peshku t.	54,0	49,2	4,8	8,9
Romitan t.	62,9	57,2	5,7	9,1
Jondor t.	66,4	60,4	6,0	9,0
Shofirkon t.	76,7	69,6	7,1	9,2

Manba: Buxoro viloyati statistika boshqarmasi rasmiy sayti <https://www.buxstat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>

Buxoro viloyati hududlari bo'yicha iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar sonini tahlil qiladigan bo'lsak, viloyatda iqtisodiy faol aholi soni jami 860,6 ming kishini, ulardan: iqtisodiyotda bandlar soni 784,5 ming kishini, ishsizlar 76,1 ming kishini, shuningdek Ishsizlik darajasi 8,8 foizni tashkil etadi (2-jadval).

Buxoro viloyati hududlari bo'yicha iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar sonini tahlil etadigan bo'lsak, viloyatda iqtisodiy faol aholi, bandlar soni bo'yicha yetakchi o'rinlarda Buxoro shahri, G'ijduvon va Shofirkon tumanlarini, qoloq tumanlarga Qorovulbozor tumani, Kogon shaharlarini kiritish mumkin(1-chizma). Ushbu ma'lumotlar Buxoro viloyatining iqtisodiy holati va ishlab chiqarish sohasidagi faoliyatini o'rganishda yordam berishi mumkin.

Tahlil va xulosa. Turizm sanoati Buxoro viloyati mintaqalari iqtisodiyotining asosini tashkil qiladi. Turizmning rivojlanishi ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga, aholi turmush sifatini yaxshilashga, bo'sh vaqtini ko'paytirishga, ishchilar ta'limiga, shuningdek, iqtisodiy va siyosiy barqarorlik va boshqa ko'plab omillarga bog'liq. Bu borada mintaqada quyidagi amaliy ishlar amalga oshirilsa mintaqada iqtisodiyoti rivojlanish ko'rsatkichlari yanada yuqorilashishiga ijobiy ta'sir etmay qo'ymaydi:

1-chizma. Buxoro viloyati hududlari bo'yicha iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar soni (2022-yil hisobida)

–turizm sohasi xodimlarining saviyasini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan, ijobiy imidj mavjudligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan turizm sohasining turli sohalarida ulardan foydalanish imkoniyati uchun turizm mahsuloti va xizmatlarini sertifikatlash va markalashni ishlab chiqish, takomillashtirish;

–brending yaratish, tovar belgisini ilgari surish, jozibadorlik marketingidan foydalanish.

Yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, yuqorida ko'rsatib o'tilgan chora-tadbirlar turizmning barqaror rivojlanishi, qoida tariqasida, barcha manfaatdor tomonlar tomonidan muvozanatga erishiladigan uzoq muddatli davrga yo'naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burnyasheva L.A., Gazgireeva L. H. The role of innovation management in improving the activities of hospitality industry enterprises // Bulletin of the K. L. Khetagurov North Ossetian State University. 2017. No. 2. pp. 106–112.
2. Burnyasheva L. A. Spiritual-existential time and space: a modern view // Bulletin of the North Caucasus State Technical University. 2010. No. 3. pp. 169–173.
3. Burnyasheva L.A., Gazgireeva L. H. The problem of sustainable development of modern society through self-organization: information and value paradigm // Humanities and socio-economic sciences. 2013. No. 6 (73). pp. 17–21.
4. Gazgireeva L.H., Burnasheva L. A. Conceptualization of spiritual and moral problems of modern Russian society: existential-value aspect: a monograph. – Pyatigorsk, 2014. – 241 p.
5. Ovchinnikova N.V., Ovchinnikov S. A., Lebedeva O. E., Maslennikova E. G., Istomina M. M. Improving the management system of a tourist enterprise in a crisis // Economics and entrepreneurship. 2021. No. 1 (126). pp. 754–757.
6. Rassokhina T.V., Lebedev K. A. Implementation of the principles of sustainable development in order to optimize the system of competitiveness of tourist destinations // Service in Russia and abroad. 2016. Vol. 10. No. 2. pp. 87–100.
7. Taigibova T. T. The influence of the tourism industry on the country's economy and socio-cultural sphere // Topical issues of economic sciences: materials of the I International Scientific Conference (Ufa, October 2011). – Ufa: Summer, 2011. – pp. 125–128.
8. Buxoro viloyati statistika boshqarmasi rasmiy sayti <https://www.buxstat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>
9. Ruziyeva, M. (2023). Mamlakatlarning gastronomik xaritasini yaratish metodologiyasi. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 35(35).
10. Tulkinovna, R. M., & Ramazon ogli, A. R. (2023). O'zbekistonda gastronomik turizmni rivojlantirishning ahamiyati: Buxoro viloyati misolida. *Journal of new century innovations*, 31(1), 116-120.
11. Ruziyeva, M. (2023). O'zbekiston respublikasida turizm sohasida olib borilayotgan ishlar va ularning istiqbollari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 36(36).
12. Ruziyeva, M. (2023). O'zbekiston iqtisodiyotida mice turizmining mintaqaviy rivojlanishi va tutgan ornini. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 36(36).
13. Ruziyeva, M. (2023). Restoran biznesi–katta sarmoya manbayi, uning inson turmush tarzida tutgan o'rnini. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 37(37).
14. Ruziyeva, M. (2023). O'zbekistonning ekoturizm resurslari: kamchilik va istiqbollari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 32(32).